

Θησανρίσματα

Κλέων Παράσχος

Κώστα Στρ. Παπαϊωάννου: «Ο Ἴσχυος καὶ ὁ Ἴσχυος του». («Ἱστορική συνείδηση καὶ ἀνθρωπολογία στὸν 20ό αἰώνα») [1952].

Ἀπὸ τὸ β' καὶ τὸ γ' τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ «Σπουδαί» τοῦ ἀφιερωμένου «κυρίως εἰς τὴν πορείαν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος», ὅπου εἶχε πρωτοδημοσιευτεῖ, ξαναδημοσιεύτηκε σὲ ἰδιαίτερο τεῦχος ἡ μελέτη τοῦ Κώστα Στρ. Παπαϊωάννου, «Ο Ἴσχυος καὶ ὁ Ἴσχυος του». (Ἐπεξηγηματικὸς ὑπότιτλος: «Ἱστορική Συνείδηση καὶ Ἀνθρωπολογία στὸν ΧΧόν αἰῶνα»). Μᾶς ἔδωσε ἀπὸ πολὺ νωρίς, ἀπὸ τὰ πρῶτα φοιτητικὰ του χρόνια, καὶ ὕστερα, ἀπὸ τὴν Ἀπελευθέρωση καὶ δῶθε, κάμποσες μελέτες ὁ Κώστας Παπαϊωάννου, γύρω σὲ λογιῶν θέματα: φιλοσοφικά, κοινωνιολογικά, πολιτικά, οικονομικά. Τούτη ἡ μελέτη πού δημοσιεύει τώρα ἔχει πλατύτερο ἐνδιαφέρον, γιατί ἀναφέρεται στὸ βασικώτερο ἀνθρώπινο πρόβλημα, σ' ἐκεῖνο πού ἀπασχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ βασανιστικά ὄχι μόνον τὸν αἰῶνα μας, ἀλλὰ πού ἦταν σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες τοποθετημένο στὸ κέντρο τῶν πνευματικῶν ἀπασχολήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας καὶ τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς μας, τοῦ νοήματος τῆς μοίρας μας. Ὁ Κώστας Παπαϊωάννου δὲν ἐξετάζει τὸ πραγματικὰ «σταυρικό» αὐτὸ πρόβλημα ἀπὸ ὀρισμένη σκοπιά. Τὸ ἐξετάζει σάν πνευματικὸς ἄνθρωπος πού διαθέτει πλουσιώτατο ὄπλισμό, ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρές, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τὸ φωτίσει ὅσο μπορεῖ καλύτερα. Ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία τῆς τέ-

χνης καὶ ἡ τέχνη, ἡ λογοτεχνία, ἡ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία, οἱ οικονομικὲς ἐπιστήμες, ἔρχονται κάθε στιγμή νὰ τροφοδοτήσουν καὶ νὰ στηρίξουν τὶς κρίσεις του, νὰ δώσουν στήν ἐποπτεία του τὴ σύνθετη ἐκείνη ματιά, πού χωρὶς αὐτὴν μὲ κάποια ἀξίωση σοβαρῆς καὶ θετικῆς ἔρευνας, δὲ μελετιέται πρόβλημα σάν αὐτὸ πού μελετᾷ ὁ Κώστας Παπαϊωάννου. Ἄν ἤθελα νὰ συνοψίσω σὲ μιά φράση τὴν οὐσία τῆς μελέτης του, θὰ ἔλεγα: εἶναι τὸ αἴτημα τῆς προσωπικότητας, τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ ἀτόμου πού μελετᾷ ὁ Κώστας Παπαϊωάννου. Καὶ ὄχι μελετᾷ μόνον πού ζεῖ ὁ Κώστας Παπαϊωάννου, ζητώντας πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου μιά λύση στὸ θεματικὸ τοῦτο πρόβλημα, σὲ ἄμεση φυσικὰ συνάρτηση μὲ τὸν ἔξω κόσμον, γιατί ξέρεῖ ὅτι ὅταν γύρω μας, παντοῦ, ὑπάρχει τέτοιο πνευματικὸ χάος, δύσκολο τὸ ἄτομο νὰ βρεῖ καὶ νὰ στεριώσῃ μέσα του κάποια τάξη.

Στὰ μικρά, μὲ τοὺς χαρακτηριστικώτατους τίτλους, κεφάλαια τῆς μελέτης του, ὁ Κώστας Παπαϊωάννου, ξεδιπλώνοντας ἢ, ἂν μπορῶ νὰ πῶ, τριγυρίζοντας τὸ πρόβλημα πού ἐξετάζει, κάνει διάφορες διαπιστώσεις. Ξέρουμε ἀπὸ ὅλη τὴν πνευματικὴ πείρα μας, τούτων τῶν πενήντα χρόνων τοῦ αἰῶνα μας, ἀλλὰ καὶ τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὅτι οἱ διαπιστώσεις του δὲ μπορούσαν νὰ μὴν εἶναι «ἀπαισιόδοξες». Στὸ κεφάλαιο «Ὁ κό-

Ἡ βιβλιοκρισία αὐτὴ δημοσιεύτηκε στὴ Νέα Ἑστία, τόμ. 51, τχ. 593, 15 Μαρτίου 1952, σ. 413-415.

σμος του Μεγάλου Ίεροξεταστή: μυθικό σύμβολο της εποχής μας», γράφει τά πολύ θλιβερά αλλά και πολύ άληθινά τούτα: «Ένα χάσμα αγεφύρωτο χωρίζει τό Θεό και τόν Καίσαρα, τό Χριστό και τό Μεγάλο Ίεροξεταστή, τό Γιόγκι και τόν Κομμισάριο, τόν άνθρωπο και τόν έαυτό του. Ή σωτηρία του ανθρώπου δέν είναι του «κόσμου τούτου». Όλα γίνονται μάταια άφου οι καλύτερες προθέσεις ή δέν έχουν καμιά πρακτική αποτελεσματικότητα ή άμα γίνουν κοινωνικές πράξεις οδηγούν στά πιό άπάνθρωπα αποτελέσματα, άφου τά υλικά και θίαια μέσα, πού αναγκαστικά χρησιμοποιει ό άνθρωπος για νά πραγματοποιήση μέσα στην κοινωνία τούς πιό άγνους σκοπούς, γίνονται άπό την ίδια τή μοίρα των πραγμάτων ανεξάρτητα άπό τούς σκοπούς του και στό τέλος ό άνθρωπος καταλήγει νά έξυπηρετεί, συνειδητά ή άσυνειδητά, σκοπούς διαμετρικά αντίθετους άπ' αυτούς πού φανταζόταν στην άρχή ότι επιδιώκει». Άκατάλυτες αντίθεσεις (θά μιλήσω για τό ζήτημα τούτο παρακάτω). Πού βρίσκεται ή ρίζα του κακού; Στό ότι ό άνθρωπος στή θέση του Θεού, πού τόν καλούσε σε ένα άδιάκοπο ξεπέραςμα του έαυτού του, πού δέν τόν άφηνε νά γίνει μουσούδι και νά κολήσει στή γή, έβαλε τόν έαυτό του. Αύτός ό φόνος του Θεού (του Χριστιανικού Θεού) και ή «θεοποίηση» του ανθρώπου, πραγματώθηκε ή μάλλον συμπληρώθηκε στην Άναγέννηση (ώς τάση πολύ φανερά διαγράφεται και στά τελευταία χρόνια του Μεσαίωνα). «Οί καιροί εκείνοι, καθώς λέει ό Michelet, («Άναγέννηση», πρόλογος) πίστεψαν στον άνθρωπο...». Ό άνθρωπος πίστεψε τότε ότι γίνεται αυτοδύναμος, πλάστης της μοίρας του, *fabrum suae quemque esse fortunae*. Όλη ή Άναγέννηση δέν είναι παρά μία ανατίμηση του γήνιου και του σταθμητού, σ' αυτό θέλησε νά κλείσει τό «άνθρώπινο». Ή μετα-

φυσική όμως όρμη παρέμενε άκέραιη, και, φυσικά, σε Όλη την όξύτητα και την έκτασή της, παρέμεινε και ή αντίθεση γνώσης-πίστης. Άπό την Άναγέννηση ως σήμερα αγωνίζεται νά λύσει την αντίθεση αυτή ό άνθρωπος και όταν, μή βρίσκοντας άλλο τρόπο για νά τή λύσει, σκοτώνει την πίστη, βγάξει τή μεγάλη φωνή «ό Θεός πέθανε», τότε καταλαβαίνει ότι κύλησε ακόμα πιό βαθειά στην άβυσσο του δράματός του. «Τώρα πού ό Θεός, γράφει ό Κ. Παπαϊωάννου, πέθανε, τώρα πού τό «Ίποκείμενο έγινε τό Άπόλυτο» τί άπομένει; Πώς μπορεί ό άνθρωπος νά ζήσει μέσα στό μηδέν πού άνοιξε ό θάνατος του Θεού χωρίς ό ίδιος νά μηδενιστεί»;

Ό Πίνδαρος, ό Θουκυδίδης, οι προσωκρατικοί, ό Εύριπίδης, χωρίς νά κάνουν τά υποκείμενά τους «άπόλυτα», παρά βρίσκοντας (ίσως) ισότιμα του θρησκευτικού άπολύτου, σε άλλες αξίες «άντικειμενικές», είχαν ζήσει χωρίς Θεό, και «χωρίς άγωνία». Ό σημερινός άνθρωπος, ό όρφανεμένος άπό Θεό, είναι ολάκερος μέσα στην άγωνία. Τό δράμα του βρίσκεται εκεί και μόνο εκεί, είναι τούτο ή βασική του αντίθεση, πού δέ θά τόν αφήσει νά προχωρήσει στή σύνθεση και αν καταλυθούν οι άλλες του αντιθέσεις. Τό δράμα αυτό είναι τό «στοιχείο του Τραγικού», πού τό νομίζει τόσο γόνιμο ό Κώστας Παπαϊωάννου, άφου αυτό μονάχα μπορεί, καθώς λέει, «νά ξυπνήση τή ναρκωμένη μήμη του ανθρώπου και νά τόν άπελευθερώση άπό την έφησυχημένη του συνείδηση». Είναι, θάλεγα, ή ίδια ή ουσία του ανθρώπου, ή υπόστασή του, εκείνου του ανθρώπου πού έχει τή δύναμη νά πετάξει τίς διάφορες προσωπίδες και ν' αντικρύσει κατάματα τή μοίρα του. Και πολύ σωστά λέει ό Κιρκεγκάαρτ ότι ή ζωή είναι μία «πελώρια αντίφαση». Ό Κώστας Παπαϊωάννου διαπιστώνει σαν ένα όξίμωρο τό γεγονός της «ψυχολογίας» της σημερινής,

πού ολοένα οξύνει τὰ ὄργανά της καί ἐκτείνει τό πεδίο της, «χωρίς ψυχή» καί «τῆς ἀνθρωπολογίας χωρίς ἄνθρωπο», μέ ἀντικείμενο ἔρευνας ἕναν ἄνθρωπο πού γίνεται ολοένα πιο ἄγνωστος καί μακρυνός. Ἡ σωστή λέξη θά ἦταν πού θρυμματίζεται καί ἐξανεμίζεται ολοένα. Οὐμανιστής, πού πιστεύει στήν ἀξία καί στήν ἀνάγκη τοῦ ἀτόμου, ἐχθρός κάθε «ὀρθοδοξίας» πού τείνει νά υποδουλώσει καί νά ἐξαφανίσει τό ἄτομο, ὁ Κώστας Παπαϊωάννου ζητεῖ, πέρα ἀπό τίς ἀπαισιόδοξες διαπιστώσεις του, ἕνα κομμάτι γῆς γιά νά πατήσει στερεά, γιά ν' ἀπιθώσει τήν πίστη του στόν ἄνθρωπο, γιά νά κρατήσει μέσα του τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀκόμα τήν ἰκανότητα νά οἰκοδομηθεῖ σέ ὄντοτητα ὀλοκληρωμένη καί αὐτόνομη. Ἡ στερεή αὐτή γῆς,

εἶναι ἡ φιλοσοφία, ἡ μόνη πού θά θυμίζει (στόν ἄνθρωπο χωρίς Θεό), ὅτι οὐσία καί τούτου εἶναι «νά θέλει πάντα νά εἶναι κάτι περισσότερο καί ἀνώτερο ἀπό αὐτό πού εἶναι». Καί εἶναι ἀκόμα, ὅσο παράξενο κι ἄν φαίνεται, καί ἡ συμπλήρωση ὅλου τοῦ κύκλου τῆς πτώσης. «Μήπως χρειαζόταν νά φανερωθεῖ αὐτή ἡ δυνατότητα ἑνός ὀλοκληρωτικοῦ ἐξανδραποδισμοῦ γιά νά ξαναβροῦμε κάποτε τό ἀρχαῖο μυστικό τῆς ἐλευθερίας, πού εἶναι ἡ μόνη ἀνθρώπινη ἐφικτή εὐδαιμονία καί ἡ μόνη ἀντάξια τοῦ ἀνθρώπου εὐψυχία;» Δέν ἀποκλείεται. Πρέπει ἴσως νά ἀγγίξει τό βυθό τοῦ κακοῦ ὁ ἄνθρωπος γιά νά ξαναγεννηθεῖ μέσα του παντοδύναμη ἡ λαχτάρα τῆς σωτηρίας.

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

